

Ана Ђосић Вукић
ВРЕМЕ СА ОЦЕМ

август, 2022.

©Сва права резервисана. Књига, нити било који њен део не смеју се репродуковати у штампаној, електронској или било којој другој форми без дозволе Вукотић медиа.

Ана Ђосић Вукић

ВРЕМЕ СА ОЦЕМ

M
Vukotić
Media

август, 2022.

ЖИВОТ за роман

Желео је да напишемо заједничку књију о књижевним аспектима њејовој стваралаштву у којој би ишћања и одговори у извесном смислу били равноправни. Особености разговора остваривала би се слободним исказивањем нашеј реалној односа оца и ћерке, уз уважавање обавезујућих правила форме разговора између писца и историчара књижевности.

Мој отац Добрица Ђосић и ја смо средином деведесетих година 20. века почели да размишљамо о заједничком разговору о књижевности, његовим романима, темама у вези са поетичким аспектима његовог стваралаштва. На тај посао и сарадњу подстакао нас је Радослав Братић, тадашњи уредник у БИГЗ-у, који је у то време објављивао едицију разговора са савременим писцима. Поред моје мотивисаности за истраживање књижевних неполитичких садржаја и идеја у делу Добрице Ђосића, који је пре тога због антититоистичког ангажмана готово три деценије био нападан или прећуткиван од стране критичара, подстицала ме је и његова жеља.

Желео је да напишемо заједничку књигу о књижевним аспектима његовог стваралаштва у којој би питања и одговори у извесном смислу били равноправни. Особеност разговора остваривала би се слободним исказивањем нашег реалног односа оца и ћерке, уз уважавање обавезујућих правила форме разговора између писца и историчара књижевности.

Радозналост оца писца каква ће питања добити од ћерке, била је велика. Договорили смо се да разговарамо писаним путем. На самом почетку било је то и логично. Диктафон никад нисам употребљавала. Мој део посла је био да формулишем питања, кад ми то време допустити, и да оставим свој текст на његов радни сто. Одговор ми је лично доносио и пошто бих га прочитала, разговор смо настављали и усмено. Често би, замишљен, одлазио у своју радну собу да размисли и свој одговор, опет пи-

шући, допуни. Понекад су протицали дани у којима сам поново читала његове књиге. Не сећам се тачно, било је то највећим делом у периоду од 1996. до 1998. године.

И мени је било веома занимљиво да он види како разумем његове књиге и шта је мени у њима важно и лепо или шта ми се не свиђа. Толерантно је прихватао моја размишљања, најчешће их одобравао и нескривено исказивао својеврсну радост. Била је то радост писца који слуша тумачење и оцене свог детета.

Добрица Ћосић је, данас ми се чини, у ствари желео да оствари оригиналност и јединствену особеност у разговору о свом делу. Био му је стваралачки изазов да даје „интервју“ својој ћерки и да је она, како је мислио тада, „компетентна“ (1996. сам докторирала на Филолошком факултету). Доносио ми је сличне књиге из светске књижевности. Имам и данас у библиотеци књигу ћерке Томаса Мана, Катје Ман. Није у томе било никакве тенденције, нити поредбеног доживљаја улога, већ само педагошка намера, жеља да ми покаже нешто што би могло бити компаративно и подстицајно на путу којим смо кренули. Не очекујући никад да ћу га послушати, мој отац је за собом остављао каменчиће на стазама које смо заједно пролазили, надајући се да ћу се, и када одустанем, можда враћати. Слично разумем и разбацане напомене, изненадне реченице у његовим рукописима које сам налазила после његове смрти: „Ана, ако мислиш да треба, објави овај запис“.

Наслов за замишљену књигу је смислио врло брзо, одмах, и он је изражавао његову помало хвалисаву изјаву да је доследни писац романа и да никада не би могао да пише у другој форми. У то време роман је био највећа и, сматрало се, најзахтевнија форма. „Живот за роман“ био је сјајан наслов за књигу разговора о роману.

Почели смо са питањима из његовог живота која су ме занимала и о личностима које сам сматрала у нечему важним за његову књижевну биографију и психологију стваралаштва. Међутим, усред тог нашег првог заједничког рада крајем деведесетих, мој отац је одлучио да изда своја сабрана дела и тај задатак поверио професору Новици Петковићу, који је мени доделио посао приређивања четири нове књиге чија би грађа биле необјављене пишчеве дневничке белешке. И управо тада, током ишчитавања очевих дневничких бележака, схватила сам у чему је смисао и посебност слике света романа Добрице Ђосића. Исход рада на дневничким белешкама Добрице Ђосића биле су четири књиге *Пишчеви зајиси* на којима сам даноноћно радила журећи да на време испратим кола већ издаваних и приређених књига.

Рукопис књиге „Живот за роман“ остао је незавршен и чинило нам се оправдано у сенци важнијег посла.

Сама структура композиције сабраних дела – 19 књига подељених у четири кола од којих је свако чинила група романа, књига публицистичких текстова из времена писања романа и на крају – *Пишчеви зајиси* одабрани по хронолошком принципу и омеђени временским периодом, такође. Четири кола разумела сам као четири романсијерске фазе међусобно различите и истовремено повезане што су на свој начин потврђивале и дневничке белешке, али и карактер пишчевог политичког ангажмана у есејима и публицистици. Поетичка својства романа и дневничка бележења о стварном времену писца, на необичан начин су се спојила и објаснила смисао нехронолошког редоследа тема романа. Постала је очигледна корелација између имагинарно–романсијерског и историјско–биографског у стваралаштву и животу Добрице Ђосића. И не само то: показало се да је идеја уоквиравања

и обухватања времена романа личним дневничким белешкама дубоко повезана са Ћосићевом идејом о интегралном, у извесном смислу њему идеалном роману.

Сама структура издања Дела Добрице Ћосића („Филип Вишњић“, 1999–2000), које је уредила група изузетно компетентних познавалаца појединих периода и жанрова у Ћосићевом стваралаштву, оствестила ми је најуниверзалнији идејни модел у стваралаштву писца према разумевању „слике света“ руског семиотичара Јурија Лотмана. Кроз структуру и садржај сабраних дела и поменутих књига публицистике и дневничких бележака постао је видљив књижевни поступак писца „интегралног романа“, и није случајно да је то наслутио професор Новица Петковић, главни уредник и најбољи познавалац руске семиотичке школе.

Своје сагледавање целине значења слике света у стваралаштву мог оца Добрице Ћосића дугујем управо сазнањима о књижевности које сам стекла током рада на докторској дисертацији и читањем Петковићевих превода књига руских формалиста и његових тумачења Милоша Црњанског и Боре Станковића. Тада сам заиста била спремна за разговоре о његовим романима.

Сабрана дела тј. *Дела Добрице Ћосића* излазила су 1999/2000. године. Сада је март 2022, а књига „Живот за роман“ још увек је у фајлу у мом компјутеру, дакле недовршена.

Док је Добрица Ћосић био жив из ове књиге сам објавила неке делове као предговоре реиздањима романа *Бајка*, *Корени* и *Деобе*.

Од заједничке књиге лепог наслова удаљавала су нас боловања моје мајке, а њена смрт дубоко нас је помела.

„Живот за роман“ није добио коначну форму и због бројних послова које је захтевала породична селидба, 2007. године, из куће на Дедињу у центар града. Била је то велика

промена у животу наше породице. Мој отац и ја, после смрти Божице, први пут смо почели да живимо сами у заједничком домаћинству, и то не само без ње, већ и без моје деце Милене и Николе који су се преселили у засебне станове.

Књигу „Живот за роман“ потиснули су и други књижевни послови, пре свега они који су се односили на осмишљавање и реализацију делова сложене целине *Личне историје једној доба* (наставак и преименовање *Пишчевих зајиса*) чији садржај је одређивала и сама дужина живота мог оца. Међутим, рукопис нашег разговора био је у мени и на радном столу присутан нарочито у осећању кривице због његове незавршености. Чекао ме је, чини ми се, предуго да му организујем коначну структуру. Отац писац, саветовао ме је да „не журим“. За време његовог живота који је све до самог краја био радан, то његово „не жури“, разумевала сам и као потребу да тим послом не скраћујем време за обављање других послова на његовом књижевном имању.

С пуном свешћу о истицању времена његовог живота и желећи да му помогнем да завршимо започете послове, он је као писац заиста желео да текст наших разговора „зри у времену“, како је волео да каже, верујући да ће му смисао и значај мењати време. Било је то веома, веома мудро јер је време које је протицало унело нова значења у теме наших разговора и постављало нова питања пре свега мени. Сада разумем његов предлог да као мото наше књиге узмем мисао Андре Малроа, његовог омиљеног писца, инспиративан али и опомињући: „Човеку никада не полази за руком да човека проникне до дна; он не проналази његову слику у ширини стеченог знања, он проналази своју властиту слику у питањима што их поставља“ (*Анџимемоари*).

Са протицањем времена мењао се и наш однос оца и ћерке, обогаћивала се и разуђивала и наша сарадња. По-

знавајући оца умела сам да га подстакнем на књижевни рад онда када би завршио неки посао. Нерад је тешко подносио и ја сам му предлагала како да испуни ту за њега мучну животну празнину. Наговорила сам га да допуњава записе о пријатељима и пише нове портрете и, што је мени било најзначајније, да напише другу књигу романа *Време власџи* и оконча сагу породице Катић на крају 20. века. Тако се Ћосићево време романа и *Личне историје једној доба* окончало и романима и дневницима. Последњи стваралачки период великог романсијера доминантно су испуниле краће књижевне форме – записи и портрети. Та чињеница поставила ми је питање да ли је таква књижевна еволуција Добрице Ћосића порекла истинитост наслова замишљене књиге наших разговора? Одговор није једноставан. Све књиге које је објавио у у 21. веку – оне које нису имале форму романа, потврђују уверење да је Добрица Ћосић у књигама личне историје његовог доба исписивао и роман о свом добу, а у портретима својих пријатеља, на својеврстан и јединствен начин приповедао властиту биографију. У контексту таквог увида, он је аутентичним поступком својственом романсијеру у тим „нероманима“ размицао границе малих прозних форми – записа и потрета.

Данас би се обрадовао оваквом мом размишљању и рекао да је наслов „Живот за роман“ оправдан. Ипак, одлуку о наслову донећу на крају, на основу утиска целине у њеном коначном облику и значењу.

Сада када без оца читам текстове наших разговора схватам да им недостаје много шта, а можда и неки садржај тзв. накнадне свести. Немам с ким да се консултујем.

Имам дилему да ли да уопште исказујем накнадну свест или да неутрално следим неки формални принцип сређивања грађе. Наравно, покушала сам да прибегнем „формалном“ поступку и распоредим грађу разговора по темама. Међутим, целина значења није се успостављала – како је мој отац волео да каже. Моја питања оцу постајала су ми све мање аутентична и убедљива. У коначном смислу – губила су боју. Све више ми се чинило да у том тексту глумим разговор са оцем, да је све само још један безлични интервју. Не ишчитавам везу до које је и мени и мом оцу било стало. У досадашњим „интервјуима“ њиховим ауторима је од самог дела била важнија личност писца. И ја сам од првог питања знала да ће у будућем тексту бити значајнији одговор и нисам имала задатак да питање буде „ексклузивно“. Моје питање могло је да такво постане само уколико се успостави читљивост посебности односа ћерке и оца писца и њихове везе. Исход таквог задатка био је од почетка неизванстан, а данас је одговорност за њега само моја. Време – више од две деценије које ме дели од времена нашег „разговора“ поставља ми и нове задатке, пре свега указује на „темпоралност“ сваког нашег исказа о којој ми је мој отац често говорио.

Немогуће је да избегнем себи тешко питање да ли да се уопште вратим том тексту, дам му неки облик и објавим? Наравно, могу да одустанем. Склоним фасцикле, средим фајлове у компјутеру, ставим ознаку „недовршен рукопис“. То Добрицу Ђосића не би љутило. Међутим, да ли њему, ипак, није жао због мог одустајања, иако знам да би разумео, одобрио? И опростио ми, ако ту има шта да се опрости.

Дубоко у души осећам да мој тата, не само отац-писац ипак очекује и жели да завршим започето, можда и да

смислим свој нови наслов, јер сам бавећи се његовим делом утврдила да није живео само за роман. Наслов „Живот за роман“ даје и самом његовом књижевном делу тесан оквир. Добрица Ћосић није био само отац-писац који дуго ћути, не помера се, седи за радним столом са једном руком увек у коси као на многим фотографијама из разних периода његовог живота.

Мој отац за мене данас не може да буде само писац романа, не зато што се бавио политиком и у великом броју својих текстова формулисао идеје важне за југословенско и српско питање, већ пре свега зато што сам с њим активно сарађивала у писању и издавању књига које нису биле романи, него записи и портрети.

Да сам објавила књигу „Живот за роман“ у време док је мој отац-писац био жив, у њему би, сигурна сам, било мање мене.

Не би било ни његове смрти.

Тачно после шест месеци од када је умро, једне новембарске вечери 2014, док сам седела и нешто читала, као да ме је он дотакао по рамену и рекао: „Доста си се одмарила“. Устала сам и отишла у фотокопирницу, снимила рукопис на коме је радио последње ноћи свог живота, 18. маја 2014. године. Учинио сам то као ћерка која испуњава захтев оца. Фотокопију рукописа сам прочитала под новим светлом и сместила на полицу поред свог писаћег стола. На његовом великом столу остао је оригинал у шареној фасцикли са сликом Војномедицинске академије.

У мом поступку је било некаквог дечјег заваривања да ће се мој тата вратити и наставити да ради. Или, мож-

да сам хтела нешто другачије и зрелије: да ме фасцикла на столу подсећа на кајање што сам је, јутра кад је умро, склопила и тако, у ствари, подсвесно или можда свесно, избегла да прочитам његову последњу написану реч. То објашњење је истинитије. Сада осећам, чини ми се да знам, да „бег“ није био махиналан. Учинили су то историчар књижевности и ћерка заједно да не би последња реч остарелог писца и оца, исписана дрхтаво ситним словима, уметнута у откуцани текст, прекрила мој свет и светове његових великих романа. А та реч, знам, није била тестаментарна. Она је била само случајно последња реч писца над његовим последњим послом.

Тако је почео мој „рад“ у данима у којима није више било мог оца.

Наредних дана почела сам да сређујем, „архивирам“ текстове и рукописе које је писао последњих четрнаест година у њему туђем 21. веку. Сви ти рукописи и куцане верзије били су на полицама око његовог стола, неразбацани и у фасциклама, са насловима текстова у њима. Мој отац није био неуредан. Писаћи сто био му је привидно „раскупусан“, по њему су биле разбацане само ненумерисане странице текста на којем је у том тренутку радио. Док је била жива, рукописе је по годинама и темама архивирала моја мама Божица. Она је у сваком послу била савршена и нисам морала да је проверавам.

Моји родитељи, сећам се, деценијама су у преподневним часовима првог дана после новогодишње ноћи сређивали архиву – листове рукописа, свеске селектирали по темама, писма по личностима и важности садржаја, исечке из новина у којима су били текстови мог оца или текстови о њему. Био је то велики посао који су сматрали важним и који је сигурно иницирала моја мама. Она је

пре него што је постала жена писца знала да ће он то постати и као учени историчар уметности имала знање, педантност и савршен осећај за селекцију. Наравно, тај посао би започињали заједно, а после неколико сати писац би отишао да се види са својим пријатељима у неку београдску кафану. У сређивању архиве по завршетку сваке године он је био ритуално присутан, свестан да Божици у том послу и није потребан.

Лето сам провела у раду који је био напоран и при којем ме је све време „грицкала“ мисао: не радиш, завараваш саму себе. Јер, као да су ме гледале фасцикле записа „2001–2010“, сређене четири године пре његове смрти. На тим записима је радио без мене, сам, одлазећи код дактилографкиње. Осећао је и разумео мој отпор да заједнички, као што смо до тада радили – „уђемо у рукопис“, разговарамо о њему, „редигујемо“, како је он називао сваки рад на тексту, пре свега на уклањању „вишкова“. Отпор према том припремљеном рукопису је изазивала моја немоћ да се преко текста вратим у године боловања маме, напоре и туговања који су ме у тим годинама сламали. А после његове смрти, месецима сам се приближавала фасциклама са оригиналним рукописом и одустајала све док нисам чула у себи јасне, често понављене речи: „Ти си моја ћерка“.

У нашој комуникацији „ти си моја ћерка“ значило је „ти то можеш“. И чим сам средила архиву, отишла сам у „Лагуну“ и објавила прву књигу из његове књижевне заоставштине којој је он већ био дао и наслов – *У њуђем веку II*.

Одахнула сам. Са том књигом помогла сам му да оствари амбицију објављивања временски најобухватнијег бележења писца о свом добу, чији је временски распон обухватао целих шест деценија. Није то била његова литерарна амбиција, био је то његов радни задатак и поклон

српској књижевности, јер је имао свест о јединствености таквог бележења. Била сам задовољна.

У месецима који су пролазили радила сам на издавању његових романа које је две деценије потискивало бележење о његовом добу. Читаоци Добрице Ђосића не знају да три деценије, осим *Корена* који су остали у лектири, све до 2014, која је и година његове смрти, није било издања његових романа. Поштоваоци Добрице Ђосића не могу да замисле да је било тешко издати његов роман и да је за његову присутност у књижарама данас заслужан један издавач – Дејан Папић. Та чињеница потврђује да су и издавачи, а не само његов рад и политичке прилике, обликовали (обликују и данас) његову књижевничку и књижевну судбину. Била је, по мом мишљењу, велика грешка романописца да се прерано преда и уступи место својим дневничким белешкама и њиховом приређивању.

Овог трена пада ми на памет да је и дружење са издавачем Слободаном Гавриловићем, који је био пре свега политичар, морало да се одрази и на његову књижевну биографију и удаљавање од завршавања другог дела романа *Време власи*. Болесна мама није имала снагу за некадашњу заинтересованост и утицај на њега, а ја сам тада још увек недовољно разумела и оца и његово стваралаштво у целини и била обузета пре свега својим животом.

Враћам се овом тексту 2022. године са осећањем обавезе према незавршеном послу, подстакнута сећањем да су наши дани у мојој младости и касније, у мојим зрелим годинама, када су моја деца одрасла, мама умрла и нас двоје живели заједно, увек почињали разговором: шта ћеш данас да радиш? Рад је и раније у нашој кући, у којој су се савесно обављали дневни послови, значио учење, читање, размишљање о писању и писање. А у мом детњству мој рад је био само играње коме сам, како ми

је причао, била изузетно предана. Пролазећи поред мене, помиловао би ме и рекао: „Радиш, радиш“. У раду је видео и напор и задовољство и успео је да и у мене угради то осећање на најадекватнији начин – поштујући моју игру као рад. Дакле, и данас чујем његово „омиљено“ – мотивационо питање – и са напором покушавам да га испуним.